

Haluk Yurtsever

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu. Siyasal, düşünsel ve pratik eylemliliği 1968 İstanbul Üniversitesi işali, 6. Filoyu ve Vedat Demircioęlu'nun ölümünü protesto eylemleriyle başladı. 1973 yazında yurtdışına çıktı. 1974'te TKP üyesi oldu. O tarihten bu yana aktif örgütlü sol siyasetin içinde. Bir yıl Moskova'da Lenin okulunda eğitim gördü. 1980 Aralık ayında ikinci kez yurtdışına ıktı. İngiltere, Fransa ve Almanya'da bulundu. 1992'de Türkiye'ye döndü.

Yayınlanan kitapları:

Küçük Burjuvazi ve Devrim Savaşını (Brořür), *İinin Sesi* Yayınları, Temmuz 1984, Londra; *Sınıf ve Parti*, Dönem Yayınları; Ankara, Nisan 1990 (2. Basım, Etki Yayınevi, İstanbul, Ekim 1992; 3. Basım, NK Gelenek Dizisi, Haziran 2004); *Süreklilik ve Kopuř İçinde Marksizm ve Türkiye Solu*, *Etki Yayınevi*, İstanbul Ekim 1992 (2. Basım, *El Yayınevi*, Mart 2002); *Türkiye'nin Dönemeci*, *Emperyalizm mi? Sosyalizm mi? Etki Yayınevi*, İstanbul, Mart 1993; *Marksist Bakış Açısından Program Yöntemi*, Sorun Yayınları, İstanbul, Ocak 1995; *Tarihten Güncelliğe Sınıf Savaşları ve Devlet*, Yordam Kitap, İstanbul, Kasım 2006; *zgrlk ve örgütlülük*, Yordam Kitap, İstanbul, Nisan 2007; *Yeni Bir Sol Atılım İçin*, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2008; *Yükseliř ve Dřiř: Türkiye Solu 1960-1980*, Yordam Kitap, İstanbul, Ekim 2008; *Kapitalizmin Sınırları ve Toplumsal Proletarya*, Yordam Kitap, İstanbul, şubat 2012.

haluk.yurtsever@gmail.com

Yordam Kitap: 10 • Tarihten Güncelliğe Sınıf Savaşları ve Devlet • Haluk Yurtsever
ISBN-9944-5688-6-4 • *Düzeltilme*: Mehmet Tayak • *Kapak ve İç Tasarım*: Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Şendoğan Yazıcı • *Birinci Basım*: Kasım 2006 • *İkinci Basım*: Kasım 2013
© Haluk Yurtsever, 2006; © Yordam Kitap, 2006

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Çağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 Faks: 0212 528 19 09
W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 12027)
Cihangir Mah. Güvercin Caddesi
Baha İş Merkezi A Blok
Haramidere - İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	
ERKEN VE ANTİK DEVLET ÜZERİNE NOTLAR	14
1. <i>Erken Devlet</i>	14
2. <i>Antik Köleci Toplumda Devlet</i>	22

BİRİNCİ BÖLÜM

FEODAL DEVLETTEN TEKELCİ DEVLETE

BİR: FEODAL DEVLET	35
1. <i>Feodalite</i>	35
2. <i>Kapitalist Ulus-Devletten Bir Önceki Adım:</i> <i>Mutlak Monarşik Devlet</i>	48
3. <i>İdeolojik/Düşünsel Boyut</i>	53
4. <i>Feodal Demokrasi</i>	63
İKİ: KAPİTALİST DEVLET	68
1. <i>Kapitalizm</i>	68
2. <i>Burjuva devrimleri</i>	71
Alexis de Tocqueville'nin "Eski Rejim ve Devrim"i Üzerine	92
3. <i>Ulus-Devlet ve "Ulus"</i>	107
4. <i>Kapitalist Devlet, Ekonomi, Emek Süreçleri</i>	114
5. <i>Kapitalist Devlet: Teorik Tanımsal Çerçeve ve Sorunlar</i>	116
ÜÇ: OLAĞANÜSTÜ DEVLET	134
1. <i>Bonapartizm</i>	139
2. <i>Faşizm</i>	153
DÖRT: EMPERYALİST-TEKELCİ DEVLET	194
1. <i>Büyüyen Devlet, Eriyen Demokrasi</i>	194
2. <i>Devletle Tekellerin Tek Bir Mekanizmada Kaynaşması</i>	201
3. <i>Yeniden İlkel Birikim</i>	203
4. <i>Ulus-Devlet/Devlet Diyalektiği</i>	207
5. <i>Değişen Ne? Ulus-Devlet Ne Oluyor?</i>	209
6. <i>Devlet İktidarının Görünmez Eli</i>	218
7. <i>Kapitalizmin Sınırı Sorunu</i>	221
8. <i>Gerici Ara Dönem</i>	225

İKİNCİ BÖLÜM

KOMÜNİZM VE DEVLET

BİR: KAPİTALİZMDEN KOMÜNİZME	
DEVİRİM VE DEVLET	239
1. <i>Siyasal Devrim/Toplumsal Devrim ve Restorasyon Üzerine Giriş Notları</i>	239
2. <i>Geçiş Dönemi, Proletarya Diktatörlüğü: Kavramsal Çerçeve “Geçiş” Döneminin Toplumsal/Ekonomik Karakteri</i>	250
3. <i>Proletarya Diktatörlüğü: Sorunlar</i>	253
4. <i>Toplumun Yeni Biçimde Örgütlenmesi</i>	268
İKİ: KOMÜNİST TOPLUM VE DEVLET	284
1. <i>Teorik Çerçeve</i>	284
2. <i>“Sosyalizm”, Meta, Sınıflar</i>	289
3. <i>Komünizm ve Devlet</i>	299
4. <i>İsimler ve Tanımlar</i>	302
ÜÇ: SOVYET DENEYİMİ	306
1. <i>Ekim Devrimi</i>	306
2. <i>Pratiğin Teorileştirilmesi</i>	313
3. <i>Sovyetler Birliği'nin Çözülüşü Üzerine Notlar</i>	334
KAYNAKÇA	345

ÖNSÖZ

Haluk Yurtsever

Devlet, hem son derece somut, elle tutulur bir maddi ilişkiler toplamaı, hem de soyut ve yapıntı (*fiktif*) bir kavramın adıdır. Yerleşik bir kurumsallık olarak modern toplum yaşamının merkezinde yer alıyor. Asker, polis, tahsildar, yargıç ve gardiyan vb devletin in-sanda cisimleşmiş suretleri olarak aramızda ve tepemizdeler. Yasal şiddet, vergi toplama, yargılama ve cezalandırma işlevleri devletin tekelinde. Kurumlarıyla, mal varlığıyla, görevlileriyle devlet, insan toplumunun yarattığı en büyük, en güçlü organizasyon.

Öte yandan, devlet milyonlarca insanın gözünde “hakem”dir; “baba”dır; “kamu düzeni”dir; gözleri bağı adalet dağıtıcısıdır... Bir kutsallık halesidir. Bunlar devleti, ideolojik ve siyasal mücadele-nin de kritik konusu ve alanı durumuna getiriyor.

Farklı tanım ve kavramlardan hareket eden onlarca devlet te-orisi var. Çıkışından işlevlerine, neleri içerdiğinden kurucu öğe-lerine kadar başkalaşan bu teoriler arasında çoğu kez terminoloji ortaklığı bile yoktur.

Adına “teori” denilebilecek tek bütünsel ve bilimsel devlet teorisi Marksist devlet teorisidir. Marksist devlet teorisi, devleti tarihsel ve toplumsal bağlamı içinde anlayıp açıklayan temel öner-meleri ortaya koyduğu, sınıf mücadelesi-devlet-devrim ilişkisi-ni kurduğu, kapitalizmden komünizme geçiş sürecinde devletin rolü üzerine tezler ürettiği, devletin sönmülenmesini ve “devletsiz toplum”u düşünme çevrenine aldığı için teori alanındaki her türlü geliştirme ve aşma çabasının da temelini oluşturuyor.

Marksist siyaset ve devlet teorisinin tam ve tamamlanmış olmadığı çok sık tekrarlanan ve yanlış da olmayan bir saptamadır. Bunun nedeni, Marx'ın devlet konusuna ayırdığı *Kapital*'in son cildini yazamaması değildir tek başına. Teoride ve bilimde bir “son nokta” yoktur. Teori vahiy, adı geçenler de peygamber olmadığına göre, teorideki eksiklik ve boşlukların, bu gerçekten büyük insanların kişisel yetenekleriyle aşamayacakları tarihsel-dönemsel nedenleri olduğunu görmek, ayrıca kişisel bilgi, ilgi, dikkat ve bakış eksikliklerinin de doğal, hatta bir ölçüde kaçınılmaz olduğunu kabul etmek gerekir.

Ayrıca, devlet tarihin bir uğrağında donup kalmış bir olgu değildir. Üretici güçlerin derinliğine geliştiği, evrimci öğeleri ağır basan, yavaş, ancak derinden işleyen toplumsal süreçler bir yönde, tarihin hızlandığı altüst oluş, sıçrama ve devrim dönemleri başka bir yönde devleti dönüştürüp, yetkinleştirmiştir.

Kısacası devlet konusunda hem teoriden hem de pratikten kaynaklanan bir dizi sorunla karşı karşıyayız.

Teorik devletle, somut devlet arasında bu ikisinin belki de hiçbir zaman tümüyle örtüşemeyeceği bir uzaklık var. Bu, yalnızca devlet teorisine özgü bir sorun değil. Teori ile somutluk, eşyanın doğası ve tanımı gereği aynı şey değildir. Teori, genelleştirdiği, soyutladığı ölçüde teoridir; doğası gereği soyut ve hipotetiktir. Bilimin amaçlarından biri olguları ve ilişkileri anlaşılır kılmaktır. Teorik model bunu, somutun tek tek özelliklerinden uzaklaşarak yapar; model bu nedenle “aslına” benzemek durumunda değildir. Öte yandan, tek tek pratiklerden oluşan toplamı kapsamayan, vektörel yönelişleri açıklayamayan, kendisini sorgulayan pratikleri algılayıp sentezleyemeyen teori yaşayamaz.

Devlet problematiğinin sorunlu birçok başlığı var.

Erken devletten kapitalist devlete ilerleyiş süreci teorik içeriği ve ampirik bilgileriyle bütünsel biçimde konulup geliştirilmiş değildir. Modern kapitalist devleti doğuran antik köleci-feodal-kapitalist gelişme çizgisi daha iyi biliniyor; “Asya tipi üretim tarzı” ya da yukarıdaki çizgiyi izlemeyen öteki devlet oluşumları, bu oluşumların dünyanın

kapitalistleşmesi sürecinde uğradıkları dönüşümler ise teorinin az gelişmiş alanları olarak kalmaya devam ediyor.

Doğunun mutlakiyetçi despotik devleti, faşizm gibi tarihin belli dönemlerinde ve belli yerlerinde gerçekleşen, “olağanüstü devlet” de denilen devlet biçim ve işleyişlerinin teorileştirilmesinde ek zorluklar vardır.

Devlet konusundaki Marksist literatür, Marksistler arasında önemli görüş ve ekol farklılıkları olduğunu göstermektedir. Devleti, sistem, yapı ve işlev öğelerinden birine belirgin, hatta belirleyici bir vurgu yaparak açıklayan sistemci, yapısalcı ve işlevci (araççı) okullar zaman zaman indirgemecilik, ya da kimi öğeler açısından yadsımacılık yanlısına düşmekte, Marksizmin en önemli üstünlüğü olan bütünsel bakış açısını yitirmektedirler.

Başka bir güçlük Marksist teorik model ile, Marksizm adına gerçekleştirilen pratikler arasındaki aykırılıklardır. Marx’ın deyimiyle “devlete karşı devrim” olması gereken proleter devrimlerinden sonra, işçi sınıfı tarafından denetlenemeyen ve yönetilemeyen merkezî devletlerin eşlik ettiği sosyalizm denemeleri, somut yaşanmışlık ve tarihsel kalıt olarak ortada durmakta; “devrimden sonra devlet” Marksist devlet teorisinin sorunlu alanlarından birini oluşturmaya devam etmektedir. Sovyetler Birliği’nin bütün dünyayı sarsan çözümlü nedeniyle belleklerde taze olan bu problemin varlığı “sınıf mücadelesi-devrim-devlet” konusunu önemsizleştirmemelidir. Kapitalizmden kurtulmak bugün insanlığın öncelikli hedefidir. Bu önceliği arka plana iten bir devlet tartışması devrimci olamaz. Öte yandan, kapitalizmden kurtulmanın zorunlu aracı olan devletin her eylemi kendinden meşru ve eleştiri dışı değildir. Özellikle Sovyet deneyinin değerlendirilmesinde bu nokta son derece önemli ve kritiktir. Kitaptaki ana yaklaşımlardan biri, Sovyet deneyinde, kimi zaman zorunlu ve haklı sayılabilecek pratikleri teorileştirme noktasında ciddi ve yaşamsal önemde hatalara düşüldüğü biçimindedir.

Elinizdeki kitap, akademik bir dürtüyle yazılmadı. Bu çalışmada devlet teorileri ile ilgili kapsamlı bir döküm yapmak, devlet oluşumunun zamandizinsel tarihini yazmak türünden amaçlar gütmедim. Devleti, bütünsel teorik bakışla somutun zenginliğini

aynı anda gözetilen bir yöntemle, teori ile pratiğin ilişki ve etkileşimi içinde incelemeye çalıştım. Teori ile pratiğin birliği ise, algılanabilir, çözümlenebilir bir veri olarak en çok tarihte var. Böyle düşündüğüm için, üretim biçimleriyle devlet ilişkisine ışık tutmaya, bir üretim biçiminden ötekine geçişte devletin gerçekte öne çıkan rolünü kitapta da öne çıkarmaya çalıştım.

Devletin tarihi yalnız üretim biçimlerinin değil, sınıf mücadelelerinin tarihidir. Olabildiğince çok somut bilgi ve veri aktararak bunu göstermeye çalıştım.

Her kitabın olduğu gibi, bu kitabın da amacını belirleyen, yolunu çizen önemli etkenlerden biri yazarının konumu ve öncelikleridir. Her konuda olduğu gibi devlet konusunda da birikmiş teorik ve deyim uygunsuz deneysel malzeme, sorular ve sorunlar kataloğu herkes için aynıdır. Çalışmanın yapısını kurgularken izlenen amaçla bağlı olarak, bu katalog içinden kullanılan malzeme, seçilen sorular, bunlara bağlı olarak öne çıkarılan başlıklar, kurgular, vurgular, varılan sonuçlar ise, başka başkadır. Ve bu başkalık, durulan yerle, bakış açısıyla doğrudan ilişkilidir.

Bu çalışmada, insan soyunun yarattığı en gelişmiş, en yetkin kurumlardan biri, ama aynı zamanda ayakları üzerinde dikildiği andan başlayarak toplumun üzerine çıkan, sömürü, baskı ve ezginin en büyük güç aracı olan, sömürü ve baskıyı kaldırma mücadelesinde onsuz yapamayacağımız, ondan kurtulmadan ise özgür olamayacağımız devleti, devrim ve toplumsal kurtuluş perspektifleri ekseninde irdeledim.

Bu çerçevede, erken devlet bağlamında devletin kökenindeki ve oluşumundaki asli kurucu öğeleri ayıklamaya; önce feodal, sonra da burjuva ya da kapitalist devletin Batı Avrupa'da ortaya çıkışının kendine özgü dinamikleriyle, Doğu'daki devletlerin orijin farklılığını ve süreç içinde ikincinin, birincinin, bir bakıma evrensel olanın modelini izlemesinin mantığını açıklamaya; bunlardan hareketle devletin teorik tanımsal öğelerini yeniden bilince çıkarmaya; feodal devlet, kapitalist devlet, tekelci devlet oluşum-geçiş süreçlerini incelemeye, "olağanüstü devlet" ile ilgili saptama ve tezler formüle etmeye; devrim-proletarya diktatörlüğü ve devlet-

sizliğe geçiş sorunları üzerine yaşanmış en önemli tarihsel örnek olan Sovyetler Birliği deneyimini ve çözümüşünü konu edinen eleştirel görüşler geliştirmeye çalıştım.

Sovyetler Birliği'nin çözümüşü ve ulus-devletin neye, nereye doğru evrilmekte olduğu tarih açısından taze, deyim yerindeyse dumanı üstünde konulardır.

Sovyetler Birliği'nin çözümüşü, bu tarih evresi için sonuçlanmış bir süreç olmakla birlikte anlaşılması, teorik çalışma, analiz ve sentez gücü kadar, "olayın" üstünden zaman geçmesine, yaranın soğumasına da bağlı bir süreçtir. Hayat önce yaşanıp sonra anlaşılıyor ve yaşananların teorik bilincine erişmek, nesnel yaşanmışlıkla, onu çözümleyen öznellik arasında belli bir uzaklık istiyor. Sovyet deneyiminin tarih içindeki yerinin ve anlamının zamanla ve yoğun teorik çabalarla daha iyi anlaşılacağına kuşku yok. Öte yandan, devleti konu alan bir çalışma, Sovyetler Birliği'ndeki büyük denemeyi yok sayamazdı. Böyle düşündüğüm için, başlı başına bir teori ve tarih konusu oluşturan, çok etmenli, çok yönlü, çok boyutlu ve "dünya-tarihsel" Sovyet deneyimini devleti merkeze koyan bir yaklaşımla değerlendirmeye çalıştım.

Reel sosyalizmin kapitalizm ve kapitalist devlet üzerindeki etkisi, üzerinde titizlikle durulması gereken bir başka kritik başlıktır. Bir cümleyle özetlemek gerekirse, kitapta "reel sosyalizm" in var olduğu dünyada kapitalizmin de "reel kapitalizm" olduğu tezi ni öne sürüyorum. Kanımca, bu kavram yalnız söz konusu dönemi değil, bugünkü kapitalizmi ve devleti anlamakta da son derece işlevlidir. "Tekelci", "emperyalist" devletin de tarihsel-hukuksal var oluş biçimi ve kavramı olan "ulus-devlet" in ne yaptığı, nereye evrildiğı, tek dünya pazarı ve "küreselleşme" nin, nesnel-ekonomik temel anlamında kapitalist dünya devletini işaret ettiğı bir tarih döneminde emperyalist-kapitalist devletler arasındaki bütünleşme ve çatışma eğilimlerinin neden, nasıl ve hangi yönde ilerlediğı sorularına da yanıtlar vermeyi denedim.

Bu kitabı, yukarıdaki satırlarda özetlediğim tema yoğunluğuna, bunların önemli bir bölümünün çok işlenmiş, çok yinelenmiş sorunlardan oluşmasına rağmen heyecanla yazdım. Tarihe, dünü silmeyen

ama artık yadsınamaz sonuçları da görmezden gelmeyen eleştirel bir yön duygusuyla yaklaşmaya, yeni olgu ve gelişmeleri ise ayırt etmeye, çözümlenmeye çalıştım. Bunu ne ölçüde başardığımı kendi kendime bilemiyorum. Ama çabamın boşa gitmeyeceğini, ortaya ilgili okuyucuyu sıklamayacak bir metin çıktığını sanıyorum.

Her çalışma gibi, elinizdeki kitabın da bir öyküsü var. Kısaca şöyle: Bir öbek arkadaşıla ilk sayısını 1996 kışında çıkardığımız *Marksist Eleştiri* dergisinin ikinci sayısında devlet konusunu ele almaya karar vermiştik. O sayı için “Erken Devletten Devletsizliğe” başlıklı bir yazı hazırlamayı üstlenmiştim. *Marksist Eleştiri*’nin ikinci sayısı çıkmadı. O yazı da, öyle kısmen yazılmış, kısmen notlar halinde kaldı. Geçtiğimiz yıl, bu kez *Gelenek* dergisinin 85. sayısında, bu sayıdaki tartışmaya çerçeve oluşturmak üzere “Proletarya İktidarı ve Devletsizliğe Geçiş Problemi” başlıklı yazım ve o yazı üzerine eleştiri yazıları yayımlandı. Bu tartışmanın devamı olarak *Gelenek*’in Ocak 2006’da yayımlanan 86. sayısında “Komünizm, Devlet ve Çözülüş Üzerine Tezler”i yazdım. Tartışmanın, insanı daha çok soru sormaya, kendisinin ve muhataplarının söyledikleri üzerine tekrar tekrar düşünmeye, daha derin araştırmaya özendirilen sihirli bir mantığı var. Bu tartışma, çalışma ve yoğunlaşma süreci beni de devlet konusunun çeşitli yönleriyle ilgili yeni soru ve düşüncelere ulaştırdı; bunları yazmaya başladım ve çok geçmeden dillendirmek istediklerimin dergi yazısı boyutlarına sığmayacağını gördüm. Bu süreci yakından bilen bir arkadaşımın önerisi ve özendirilmesi üzerine çalışmayı kitaplaştırmaya karar verdim; planladığım öteki çalışma ve işleri erteledim; günlük yaşamın dışına, “kimsesizliğe” çekilerek çalışmaya koyuldum. Daha önce yazdığım tartışma yazılarını, o tartışmada öne gelen sorunları, birikmiş notları kitap kurgusu içine emdirerek, yeniden yazarak değerlendirdim. Bunu yaparken, metni polemiklerden arındırdım.

Kitabın yazımını 2006 Şubatı’nda tamamladım. Bir yandan düzeltmeler yaparken, bir yandan da, yayınevleriyle ilişkiye geçtim. İlk yazımın tamamlanmasıyla, kitabın yayınevine teslimi arasında geçen 5-6 aylık zaman, bana metni yeniden gözden geçirme, ekleme, çıkarma ve düzeltmeler yapma, kimi verileri güncelleştirme olanağı verdi.

Sevgili Gökhan Atılğan ve Hayri Erdoğan'ın kuruluş aşamasında olan Yordam Kitap adına kitabı yayımlamaya talip olmalarıyla, aradığım yayınevini de bulmuş oldum. Yazar-yayınevi ilişkisinin ötesine geçen bir yakınlıkla çalıştık. Kitabı okumakla kalmayıp, eleştiri ve önerileriyle de katkı yaptılar. Yordam Kitap emekçileri, yarıdan biliyorum, özveriyle, özenle çalıştılar.

“Kitap” yazarından editörlerine, grafikçisinden düzelticisine, baskıcısından ciltçisine emeğin, birikimin, gizil gücün ortak bir amaç için bir araya getirildiği son derece kolektif bir ürün. Birlikte üretmenin heyecanını tatmak çok güzel.

Borçlanmadan yaşanamıyor ve üretilemiyor. Şükran ya da teşekkür, insanın yaşarken ve yaparken başka insanlardan gördüğü iyilik ve destek karşısındaki gönül borcunun, hoşnutluğun anlatımıdır. Bu kitabın dünyaya gelmesine, yazarının dışında pek çok kişinin emeği geçti. Bunları sıralamaya ve teşekkürle, ne yazsam hep eksik kalacağını bildiğim için girişmiyorum. Borçlarımın arttığını biliyorum.

Yoğunlaşmak kimi zaman görelî, kimi zaman mutlak yalnızlık, kimsesizlik istiyor. Bir ayrımcılık yapıp, kitaba yoğunlaştığım kimsesizlik günlerinde varlıkları, sesleri, dayanışmaları, nefis ot yemekleriyle çalışma istencimi çoğaltan, yaşamı kolaylaştıran köy evindeki sevgili komşularıma ve sevgili çocuklarına teşekkür ediyorum.

İstanbul, Haziran 2006

haluk.yurtsever@gmail.com

ERKEN VE ANTİK DEVLET ÜZERİNE NOTLAR

Erken ve antik devleti konu alan bu girişin iki amacı var. Birincisi, devlet teorisinin kitap boyunca işlenecek tanım ve kavramlarının ilk devlet oluşumlarındaki embriyonik ögelerinin izini sürmek; ikincisi, bugünkü tekelci-kapitalist devletten geriye doğru bir bakışla antik devletten feodal toplum ve devlete geçiş dinamiklerini belirlemek.

1. Erken Devlet

Erken devletle ilgili somut bulgu ve bilgiler son derece sınırlı. Hem bu nedenle hem de devletin olgunlaştığı dönemlerden geriye doğru yürütülen anlama ve çözümleme çabalarının dayandığı farklı varsayımlar nedeniyle, bu alanda da birçok farklı yaklaşım var.

“Erken devlet”le kast edilen, eski, antik ya da kapitalizm öncesi devlet değildir. Erken devlet kavramı, ilkel komünal toplumun çözülüşünün hemen ardından gelen ilksel (*pristine*) siyasal örgütlenme biçimi için kullanılıyor. Erken devlet, devlet örgütlenmesinin daha yüksek bir aşamasını temsil eden antik devletten de, çağdaş devletten de ayrıdır. Antik çağın oldukça gelişmiş devletlerinin yerlerini Ortaçağ Avrupası'nın erken devletlerine bırakması, erken devleti belirleyen zaman sıralanışı değil, kendine özgü, “asli-kurucu” denebilecek dinamikler olduğunu gösteriyor.

Çağdaş devleti devlet yapan ögeler tek tek, gelişmemiş, ilkel biçimleriyle erken devlette bulunmaktadır; ancak bu ögelerden

hiçbiri ötekiler üzerinde üstünlük kuramamış, “devlet”i yaratamamıştır. Bir siyasal örgütlenme vardır; ancak bu henüz kesin biçim ve kurumlara sahip olmayan bir örgütlenmedir. Toplumsal ilişkiler belli kurallara bağlanmaya başlamıştır; ancak devlet öncesi toplumsal ilişkiler henüz silinmiş değildir. Kısaca söylemek gerekirse, *erken devlet embriyonik devlettir*.

Erken devleti yaratan çeşitli etmenler arasında, coğrafi konum, nüfus, dış ilişkiler, ekolojik koşullar sayılıyor.

Örneğin, fizik çevrenin, devletin özgül gelişme koşullarını oluşturduğu, erken devletin su kanalları yapmayı zorunlu kılan coğrafi koşullarda ortaya çıktığı savunuluyor. Nüfus baskısının, kentlerin ortaya çıkışının, ticaret, alışveriş, savaş ilişkilerinin devletin koşullarını hazırladığı, özellikle sonuncusunun ordu örgütlenmesi yoluyla devletin öncülü olduğu belirtiliyor. Ekolojik değişiklikler, verili teknoloji, din gibi kültürel sayılabilecek etmenler sıralanıyor.¹

Bütün bunlardan erken devletin tek değil, çok nedenli bir sürecin ürünü olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Söz konusu etmenlerin her biri ya da birkaçı bir kez doğup geliştiğinde, öteki etmenleri harekete geçiriyor, etkileşim içinde gelişme gerçekleşiyor.

Bu etmenlerden birini ya da birkaçını devletin doğuşunu açıklayan esas teorik anahtar olarak öne sürmek kanımca yanlıştır. Bunlar, devletsiz toplumdaki devlete geçişin kimi genel, kimi özgül birikim süreçlerini anlamaya yardım eden, ama *nitelikçe* yeni bir aşama olan devletin doğuşunu açıklayamayan teorilerdir. Bunlardan ikisi üzerinde biraz duralım.

Birincisi, kısmen Marx’ın Asyatik üretim biçimi ile ilgili açıklamalarına dayandırılmaktadır. Asyatik üretim tarzının Doğu toplumlarında devletin özel karakteri vb ile ilgili önemli tartışmalara yol açtığı biliniyor. Bu sorunun bizi ilgilendiren yanı, devlet oluşumunda şu ya da bu ölçüde rol oynayan dinamiklerle, bunlar içinde sonuç belirleyici ağırlık taşıyan ana öğeleri birbirinden ayırmaktır.

¹ Henri J. M. Claessen-Peter Skalnik, *Erken Devlet*, Çev. Alaeddin Şenel, İmge Y. Ankara Ocak 1992 içindeki Ronald Cohen’in “Devletin Kökenlerini Yeniden Değerlendirme” başlıklı makalesi, s. 43-112.